

A határozott tárgyias ragozásról

E cikk ötlete Fábri Károly kandidátusnak, az SZTE Oktatási Központ igazgatójának előadása közben merült fel bennem. Az előadó többek között megállapította, hogy „a magyart anyanyelvüként egy ideje nem használók egyéb jellegzetességek [...] mellett az alanyi – tárgyias ragozás megkülönböztetésében mutatnak egyre nagyobb bizonytalanságot”. Továbbá „a magyart idegen nyelvként elsajátítók az alanyi – tárgyias ragozást tekintik a magyar nyelv egyik legnehezebb elsajátítható vonásának”. A cikk megírását nagyban ösztönözte Bartos Huba (2000) cikke is, amelynek változatait É. Kiss Katalin és Szabolcsi Anna véleményezte, Bródy Mihály, Bende-Farkas Ágnes, Kálmán László, Dalmi Gréte és Tóth Gabriella javaslatokkal egészítette ki, Kenesei István, Komlósy András, Tony Kroch, Edit Doron, Steven Franks és Trón Viktor pedig kommentálta őket (vö. Szeged 2000: 153). A kész cikkről Lerch Ágnes írt lektori véleményt.

1. Nomen est omen. „Im Namen liegt eine Vorbedeutung”. Én az olyan műszavakat kedvelem, amelyek már előre jeleznek valamit, némiképp segítenek eligazítani a tárgyalta téma vonatkozásában.

1.1. A magyar nyelvtudomány hagyományos **alanyi (ige)ragozás**, illetve **tárgyas (ige)ragozás** műszava nem ilyen, mivel azt sugallja, hogy a fő választóvonal a tárgyias és tárgyatlan igék közt van. Kiefer Ferenc az ÚMNY.-ban (1998: 210) továbbra is ezt az elnevezést használja.

1.2. Kugler Nórának a MGr.-ban (2000) az **általános ragozás** (112), általános személyragok (109) és a **határozott ragozás** (115), határozott személyragok megkülönböztetése, illetve opozíciója sem igazán eligazító. Az alanyi ragozás annyiban tekinthető „általánosnak”, hogy e ragozási típus szerint szinte minden ige ragozható, és a 3. személyű személyes névmások kivételével bármely személyben álló névmás és határozatlan tárgy is lehet a tárgyas igék vonzata. Az alanyi ragozás általános voltát azonban megkérdőjelezi, hogy e ragozási típusnak van **iktelen, ikés** és **-lak/-lekes** változata. Ezt a három altípust két fő ismérv alapján sorolom az alanyi ragozási típusba: 1) A tárgyias igék esetében a tárgy konkrét szituációtól függetlenül elhagyható mellőlük. Az *Erika olvas németül – A beteg gyerek már eszik* mondatok jelentésébe implicite mindig odaértődik a lehetséges határozatlan tárgyi vonzatok közül néhány, a *Még mindig szeretlek* típusú mondatok jelentésébe pedig **inkorporatív** speciális személyraggal fejeződik egy E/2. személyű tárgy: *Szeretlek (téged), de: Szeretlek titeket/benneteket is*. 2) A **-lak/-lek-es** ragozást végül is azért soroltam az alanyi ragozáshoz, mert az 1. és 2. személyű személyes névmással kifejezett tárgy használata nem E/1. személyű alany esetén csak az alanyi ragozás keretében lehetséges: *Erika szeret engem (téged, minket, titeket, benneteket is) – Te szeretsz engem (minket, bennünket)*. A „határozott ragozás” műszó azért sem szerencsés, mert a határozott, határozatlan és általános alanyú mondatok ismeretében azt is feltételezhetnénk, hogy ez esetleg az alany határozottságára utal.

1.3. Bartos Huba (2000: 153) szakirodalmi hivatkozás nélkül megjegyzi, hogy „jó ideje fogalomban van a **határozott-határozatlan** megkülönböztetés is”, amely „arra utal, hogy a lényeges distinkció a tárgy határozott vagy határozatlan volta”. Ez az elnevezés, amelyet a magyar nyelv angol nyelvű leírásában Fenyvesi Anna (1998: 290) használ (*definite/indefinite conjugation*), akkor lenne találó, ha a tárgyatlan és a határozatlan tárgyú tárgyias igéket nem egyformán ragoznánk.

1.4. Kiefer Ferenc a Str.Morf.-ban (2000: 602, 603) már **általános** (ún. alanyi) **ragozást** és **tárgyas** (azaz határozott tárgyú) **ragozást** határol el egymástól. Ezek a kettős elnevezések felesle-

gesen bonyolítják a nyelvelírást. Én 1998-ban (137, 138) a személyragok fő egyeztetési kötelezettsége alapján az **alanyi ragozás** és a **határozott tárgy ragozás** műszavakat javasoltam. Az alanyi ragozás ugyanis csupán az **alany személyét és számát** jelöli, a határozott tárgy ragozás pedig az alany személyén és számán kívül kifejezi a **3. személyű tárgy határozott** voltát is: *Éva elolvassa és lefordítja ezt a német verset.*

A *Várok – Várom* mondatok összevetése kapcsán Bartos Huba hangsúlyozza, hogy a *Várok* mondatban „az ige tárgyatlan” míg a *Várom*-ban az „ige csak látszólag tárgyatlan, valójában egyértelmű, egyes szám 3. személyű tárgya van, ami azonban kijelentlen marad: fonológiailag üres névmás, azaz *pro*” (154). Arra azonban sajnos nem tér ki, hogy mi is van a szintén csak 3. személyű névmást vagy főnevet megengedő *Várok valakit (egy érdekes könyvet, egy táviratot, egy professzort)* szintén alanyi ragozású mondatokban. Én úgy látom, hogy a tárgy nélkül használt *Várok* és *Várom* igealakok egyformán tárgyaskak, mindkét esetben csak 3. személyben álló névmást vagy főnevet használhatunk, amelyeknek a száma lehet nemcsak egyes, hanem többes is: *Barátokat várok – Várom a barátomat / a barátaimat.* Az eltérés köztük az, hogy alanyi ragozás esetén bármilyen, a *vár* ige jelentésével összhangban lévő tárgy **implicité** odaérthető (talán még akkor is, ha csupán a cselekvés tényének a közléséről van szó: *Mit csinálsz itt? – Várok*); a határozott tárgy ragozás tárgyának az egyértelműsége a **beszédszituációtól** függ (*Várom őt, őket, a táviratot*). Vö.: *Várod még őt / a táviratot? – Várom.* Lényeges különbség, hogy az alanyi ragozású igealakokkal a 3. személyű személyes névmások **tárgyesetét** nem használhatjuk (*Várok rá/rájuk – Várom őt/őket*). Továbbá az alanyi ragozású *vár* vonzata 1. és 2. személyű személyes névmás is lehet: *Vár engem és téged (minket, bennünket, titeket, benneteket).* Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az alanyi ragozású tárgy ragozású igeiket szemantikai tárgyasságuk megőrzése mellett **tárgy nélkül** csak akkor használhatjuk, ha azok **folyamatosak**, és valamilyen **tevékenységet** vagy **képességet** jelölnek. Vö.: *Éva most olvas; Éva ír és olvas németül.* De: **Éva elolvas; *Éva nem olvas el; *Éva szeret; *Éva most szeret.* Vö.: *Éva (most) szerelmes.*

2. A határozottság kifejezésének az eszközei. Bartos Huba (2000: 154) tizenhárom nyelvész jobbító szándékával készült dolgozata szerint „különbféle bajok mutatkoznak” azzal a feltevessel, „hogy a tárgy határozottsága dönti el, melyik ragozási paradigmát kell választanunk, míg a tárgy teljes hiánya esetén automatikusan az alanyi ragozás lép be”. Bartos úgy véli, hogy „önmagában véve egyáltalán nem triviális, hogy az intranszitiv igeik az alanyi ragozást válasszák – ha a tárgy határozottsági jegye a döntő tényező, akkor tárgy hiányában eldönthetetlen, melyik paradigmának kell belépnie. Valós magyarázatot az jelenthetne, ha be tudnánk látni, hogy az alanyi paradigma kevésbé jelölt, mint a tárgy ragozás, ekkor ugyanis valamilyen jelöltségi elméletre hivatkozva joggal tehetnénk fel, hogy döntő tényező hiányában a jelöltebb alternatívát választjuk. Ezzel a feltevessel él pl. Moravcsik (1988). Nehezen fogadható azonban el az állítás, hogy a tárgy ragozás paradigmája jelöltebb lenne. Sem fonológiai, sem morfológiai okunk nincs ezt feltételezni; valójában az egyetlen erős érv a jelöltségbeli különbségtételre éppen az a jelenség, amelyet magyarázni kívánunk, ti. az intranszitiv igeik vonzódása az alanyi ragozáshoz. A magyarázat azonban így körkörössé válna” (154–5). Megjegyzéseim: 1) A *könyvet olvas – olvas-sa a könyvet, lovon ül – meg-ül-i a lovat* összevetése mintha azt bizonyítaná, hogy az alanyi ragozású alakok tárgy ragozású alakok igeje és tárgya „kevésbé jelölt”, mint a határozott ragozású tárgy ragozású igeje és annak a tárgya. 2) Az alanyi ragozású tranzitív és intranszitiv igeik E/3. alakja az ikes igeiket kivéve meg-egyeznek az igeik szótári alakjával, amely a magyarban éppen legkisebb jelöltségi mutatója révén levezethető azzá. 3) A „határozott tárgy ragozás” elnevezésből egyszerű logikai művelettel könnyen levezethető, hogy határozott tárgy hiánya esetén mind a tárgy ragozás, mind pedig a tárgy ragozású igeiknek csak az alanyi ragozása lehetséges, mivel egyik esetben sincs határozott tárgy.

Mikor határozott egy tárgyi funkciójában álló főnév? A válasz: ha azt határozott jelentésű **determinánsokkal** (ang. *determiner*, ném. *Determinans/Determinator*, orosz *детерминатор*) használjuk. A magyarban a következő determinánsok tesznek határozottá egy tárgyi funkciójában

használt főnevet, és igénylik a tárgyas igék határozott tárgyas ragozását (Vö.: K. E. Majtyinszkaja 1955: 211–3, Bánhidi Zoltán 1972: 429–43):

- (a) HATÁROZOTT NÉVELŐ: *Látom az ugató kutyát;*
- (b) MUTATÓ NÉVMÁS: *Megveszem ezt a könyvet;*
- (c) BIRTOKOS SZEMÉLYRAGOK: *Holnap visszahozom a könyvedet;*
- (d) VISSZHATÓ NÉVMÁSOK: *Nézem magamat a tükörben; Ez a leány csak saját magát szereti;*
- (e) A MAGA ÉS AZ ÖN NÉVMÁSOK: *Gyakran látom Önt/magát ebben a boltban;*
- (é) A KÖLCSÖNÖS NÉVMÁS: *Mi szeretjük egymást;*
- (f) AZ **-IK** KÉPZŐT TARTALMAZÓ, KIEMELÉST KIFEJEZŐ NÉVMÁSOK: **Melyik** fiút szereti Éva?; **Akármelyiket/bármelyiket/mindegyiket / az egyiket** elhozom;
- (g) A **KETTŐJÜK, HÁRMÓJUK** STB. GYŰJTŐ JELENTÉSŰ SZAVAK: **Kettőjüket** ismerem;
- (h) SORSZÁMNEVEK, AZ **UTOLSÓ** MELLÉKNÉV, A **MINDKÉT** SZÁMNEV: *Eléri az első / az az utolsó buszt, Mindkét fiút felvették az egyetemre;*
- (i) FELSŐFOKBAN ÁLLÓ MELLÉKNEVEK: *Éva a legnehezebb feladatot is megoldotta;*
- (j) TÁRGYI MELLÉKMONDAT FŐMONDATA: **Tudom**, *hogy hol lakik Péter / amit tudok;*
- (k) A **MOSTANI, JELENLÉVŐ, JELENLEGI, ADOTT, MEGLÉVŐ** STB. MELLÉKNEVEK: **Az adott / a mostani / a jelenlegi** állapotokat tudomásul vette. **A meglévő** fegyveres erőket a kormány modernizálja.

Bartos Huba cikkének olvasása közben néha az volt a benyomásom, hogy a szerző megfedelkezik a határozott névelőket kiegészítő vagy pótló egyéb determinálási lehetőségekről. Így például kijelenti, hogy „az eredeti határozottsági distinkció sem áll vitán felül. Megfigyelhető, hogy ha a tárgy birtokos szerkezet, akkor az igén alanyi helyett tárgyas ragozás jelenik meg, még akkor is, ha a tárgyi szerkezet feje (a birtok jelölője) ugyanolyan határozatlan marad, mint a *Várok egy buszt, Várok valakit / öt fiút / néhány embert* példákban: *Várom / *várok egy/öt/néhány emberedet. Várom/*várok valakidet*” (155). A későbbiekben Szabolcsi Annára (1992, 1994), Szabolcsira és Laczkó Tiborra (1992) hivatkozva (160–2) bonyolult megfogalmazásban, talán nem is mindig elfogadható mondatokban elemzi „a nominatívuszi és datívuszi birtokos szerkezeteket”: a *Láttuk Péter minden fiát* helyett én azt mondanám, hogy *Láttuk Péter fiait /mindegyik fiát, mind a hat fiát*. (Az azt követő *Láttuk Péter néhány fiát* ugyanis azt sugallja, hogy Péternek nem két-három fia van). Az angolban és a németben a **birtokos névmások** határozott jelentésű determinánsok, amelyek kizárják a határozott névelővel történő együttes használatot. Vö.: *my book – *the my book, mein Buch – *das meine Buch*. A magyarban az angol, német, orosz birtokos névmásoknak birtokos személyragok felelnek meg, amelyeknek determinánsi funkciójuk is van, meglétük határozott névelő nélkül is határozott tárgyas ragozást igényel. Vö.: *Láttunk néhány lovat – Láttuk Péter néhány lovát – Láttuk Péternek mind az öt lovát* A magyarban azonban a birtokos személyragok nem zárják ki a határozott névelő használatát, sőt inkább feltételezik: *Jól ismerem (a) barátnődet. Kőnig az egyik talpfán cserélgette a lábát, két kézzel szorította a sapkáját, mert fújni kezdett a szél* (Szabó Magda: Abigél). Bartos Huba nyelvjárási és török példákra hivatkozva úgy véli, hogy a magyarzatba be kell vonni a **specifikusságot** mint tényezőt, mivel a határozott tárgyas ragozása igével álló birtokos szerkezet „preferált olvasata a specifikus olvasat. Vagyis pl. „a *Várom öt emberedet* mondatban az *öt ember* főnévi csoport öt konkrét, a beszélő és a hallgató számára egyformán azonosítható embert jelöl elsősorban, és csak másodlagos, erősebben kontextusfüggő az az értelmezés, ahol ’bármely öt ember’-ről lehet szó” (155). Mindez lényegében igaz. Bartos azonban megfedelkezik arról, hogy a determinánsok mindig csak bizonyos vonatkozásban szűkítik a határozott tárgyat. A birtokos személyragok például csak a birtokviszonyt illetően konkretizálják a tárgyat. Vö.: *Nos, akkor várom az öt embert – Nos, akkor várom öt emberedet – Nos, akkor várom azt az öt emberedet – Nos akkor várom mind az öt emberedet*. Megjegyzem még, hogy a határozottság jelölé-

sének a módozatai sokszor nyelvekként annyira változnak, hogy egy másik nyelvből vett példával nem lehet indokolni valamely értelmezés bevezetésének szükségességét.

3. A határozottság logikai, grammatikai és pragmatikai értelmezése. Bartos Huba a *Maci Laci vár engem/téged/minket/titeket – Maci Laci várja őt/őket* mondatok összevetése során arra a következtetésre jut, hogy „ugyancsak kellemetlen a határozottságra alapuló megkülönböztetés számára a tárgyi személyes névmások viselkedése. [...] Furcsa törésvonal húzódik meg az 1. és 2. személyű, valamint a 3. személyű névmások viselkedésében: az előbbieki alanyi ragozású igével állnak, míg az utóbbiak tárgyas ragozásúval [...] Határozottságbeli különbséget tenni e névmások között nem kevés energiát és képzelőerőt igényel” (155). Bartos „kellemetlen” érzete indokolatlan, „furcsállásán” kissé csodálkozom. A törésvonal ugyanis már a személyes névmások **referenciális** szemantikai jelentésével kapcsolatban megjelenik. (A Str.Morf.-ban maga Bartos Huba ír „a személyes névmások két osztálya”-ról, 708). A MGr.-ban (2000: 158) Kugler Nóra–Laczkó Krisztina ezt így fogalmazza meg: „...az első személy a beszélő, a második a partner kategóriájának nyelvtani kifejezése, a névmás referenciája a szituációban valósul meg. A harmadik személy pedig a tipikus közlésben mindig valóságselem, akire vagy amire a közlés vonatkozik”, vagyis az E. 1. és 2. személlyel szemben az E./3. **heterogén** személy. Ezt a törésvonalat jól demonstrálja az angol, német és orosz nyelv is az E/3. személyes névmások nemek szerinti variánsaival: *he, she, it; er, sie, es; он, она, оно*. Ennek ellenére Bartos Huba úgy érzi, hogy Farkas Donka F. (1987, 1990), aki szerint az 1. és 2. sz. névmások „inherensen határozottak”, s ezen elemek határozottként való értelmezése a (morfo-)szintaxisban nem szükséges, „a lényegét nem magyarázza meg” (1998: 155). Ebből világosan látszik, hogy a határozottság/határozatlanság logikai és grammatikai megközelítésű magyarázata nem mindig fedi egymást. Bartos Huba igaznak tűnő logikai érvelését illetően azonban mindjárt elbizonytalanodunk, ha eszünkbe ötlük, hogy a logikának – mint minden más tudományágnak – többféle irányzata van. A. N. Baranov és mások Angol–oros nyelvészeti és szemiotikai szótára (1996: 353) a logikának a nyelvészetben hűsznál is több válfaját nevezi meg: *autoepistemic logic, binary logic, causal logic, classical logic, epistemic logic, formal logic, many-valued logic, mathematical logic, modal logic, narrative logic, natural language logic, natural logic, non-classical logic, non-monotonic logic, precedent logic, predicate logic, propositional logic, question-answering logic, spatial logic, temporal logic, two-value logic*. A „lényegét” illetően azonban B. Comrie (1977: 10) is úgy vélekedik, hogy a személyes névmásokkal kifejezett tárgy természeténél fogva határozott jelentésű, és ezért szükségtelen a határozott tárgyas ragozás kiterjesztése a magyarban, a vogulban és az osztyák egyes dialektusaiban az 1. és 2. személyű személyes névmásokra is. Vö.: „Since the definiteness as a marker of definiteness, is also redundant, and this may account for the use of the indefinite conjugation with first and second person direct objects in Hungarian, Vogul, and some dialects of Ostyak”. A legmeggyőzőbb magyarázatot viszont Bánhidi Zoltánnál (1972: 439) találjuk: „Meglepőnek – sőt először logikátlanok – tetszik, hogy 3. személyű személynévmási tárgyat: *őt, őket* a magyarban határozott tárgyként kell felfogni, holott értelem szerint éppen a 3. személy (akiről a beszéd folyik [...] az egész világ valamennyi embere [és dolga] lehet. A magyarázat mégis itt van”. A határozott tárgy a 3. személyű tárgyból kerül ki, amely „mindig a rámutatás valamilyen jelével (esetleg pusztán értelmi eszközével, a szófajával) vált határozottá. És lényegében rámutatás lappang az *őt, őket* névmásban is: a beszédhez elengedhetetlen 1. és 2. személy ugyanis rámutatással jelöli meg a 3. személyt, akiről a beszéd folyik [...] Az 1. és 2. személy nélkül nincs beszéd: ezek kölcsönösen mindig feltételezik egymást, a beszéd ’állandó szereplői’, tehát belőlük természetesen hiányzik a rámutató jelleg, más szavakkal: grammatikai nézőpontból határozatlanok maradnak”. Wacha Balázssal (1974: 163) és Bartos Hubával ellentétben ebben a látszólagos aszimmetriában én nem az „elosztások” esetlegességét”, hanem Bánhidihez hasonlóan bizonyos logikáját, a magyar nyelv ökonómiáját vélem felfedezni: mi értelme van annak az elemnek a határozottságát jelölni, amely anélkül is az, mindig határozott (vö.: minnek a főnevek többes számát még egyszer jelölni, amikor azt az előttük álló számnevek már megteszik). Különben is a határozott tár-

gyas ragozás nem a személyes névmások kedvéért alakult ki, hanem elsősorban a szintén 3. személyű főnevek konkretizálása érdekében, s ennek következménye, hogy az őket helyettesítő névmásokkal is határozott tárgyas ragozást az ige. Feltételezem, hogy Bartos Huba ösztönös **pragmatikai** szempontú megközelítése következtében nem talált határozottságbeli különbséget a személyes névmások **nem heterogén** (nem rámutató) és **heterogén** (rámutató) referenciális jelentésű két fő típusa között. Nem véletlen, hogy az E/3. személyes névmások például a latinban, a franciában, az oroszban mutató névmási eredetűek. Kocsány Piroska (1995: 286) arra is rámutat, hogy az egymást követő neutrális mondatokban a második mondatbeli anaforikus alanyt nem az *ő* névmással, hanem a távolra mutató *az* mutató névmással fejezzük ki: *A lány már sürgette a fiút. Az rögtön megértette, miről van szó.* Ehhez csak annyit teszek hozzá, hogy az anaforikus *az* egyetlen alanya is vonatkozhat: *„...a kisasszony katonalány volt. Egy vén huszár ringatta bölcsőjét. Azután is az babusgatta, az játszott vele”* (Mikszáth, Galamb a kalitkában. Második elbeszélés).

4. Tulajdonnevek, egyedi főnevek határozott tárgyi ragozása igék tárgyaként. A tulajdonnevek és az egyedi főnevek (*nap, hold*) jelentésüknél fogva logikailag mind határozottak. A névelős nyelvekben nyelvektől függ, hogy az ilyen főnevek határozottságát melyik jelentéscsoportba tartozó főnevek esetében jelölik határozott névelővel, illetve melyik csoportban marad névelőtlen. Az egyedi közneveket a magyarban mindig határozott névelővel használjuk, a tulajdonnevek közül a folyók, hegyek stb. neveit például szintén, a városok neveit viszont nem. (Az angolban és a németben *Hága* megfelelője névelős: *the Hague, at the Hague; der/Den Haag, in/im Haag.*) Ha egyedi köznevet és tulajdonnevet tárgyi funkcióban használunk, akkor a tárgyas ige függetlenül attól, hogy van-e a főnévnek névelője vagy nincs, mindig határozott tárgyas ragozást: *Szeretem a Tiszát, mikor kivirágzik; Péter szereti Erikát/Szegedet; „Karon fogta Albertust s elmesélte, amit tudnia kellett”* (Mikszáth: Galamb a kalitkában). E vonatkozásban érdekesek Fábriusz Károly fent említett előadásában elhangzott *Petőfit olvas / Petőfit olvassa, Bartókot hallgatok / Bartókot hallgatom* mondatok összetevése. Ezekben a mondatokban a családnevek metonimiai átvitel révén a költő, illetve a zeneszerző valamelyik művét jelölik. Vö.: *Egy Petőfi-verset olvas – Petőfinek egyik versét olvassa / Petőfi versét olvassa.* Azonos keresz- vagy utónevekből környezetünkben azonban sokszor több van. Fábriusz Károly kiadványában megjegyzi, hogy ezeknek a neveknek a határozottsága viszonylagos. Példája további kiegészítő magyarázat nélkül: *Ismeri Jancsit – Ismeri a Jancsit – Ismer Jancsit.* Az első két mondatban *Janesi* határozottsági foka lényegében azonos. A határozott névelős alakot érzésem szerint akkor használjuk, ha valakinek mesélek egy Jancsiról, és feltételezem, hogy beszélőtársam nem ismeri, és erre ő reagálhat úgy, hogy *Ismerem Jancsit / a Jancsit.* Használatának tehát csak pragmatikai referenciális oka van. Családi társalgásban is előfordul a *Megjött a fiam* analóg hatására *Megjött a Jancsi.* Ha az utónévként jelzője is van, és egy köznévvvel történő azonosításról van szó, akkor a névelős utónév használata a természetes: *„Egy vén huszár ringatta bölcsőjét. [...] Az öreg János, ki most is nálunk van. [...] Az öreg János minduntalan kiüt rajta”.* Esztiike kisasszony, amikor egy hamburgi postaépületben megpillantja a neki címzett levelet, így kiált fel: *„– Teremtő Istenem! Ezt a János írja”.* János a levelét így írja alá: *„Az öreg János huszár”* (Mikszáth: uo.) Az alanyi ragozást *Ismer Jancsit* jelentése pedig 'Ismer Jancsi nevű egyént is'. Ezt a jelentést a névelőt nem ismerő orosz nyelv birtokos eset használatával fejezi ki: *Я никогда не любил Любу* 'Sohasem szerettem Ljubát' – *Я никогда не любил Любы* 'Sohasem szerettem Ljuba nevű lányt'.

Fábriusz Károlynak van még néhány érdekes példája. Rámutat arra, hogy **halmozott tárgy** esetén az igehez közeli tárgy számít. Vö.: *Az állatkertben látta a kengurut – Az állatkertben látta a kengurut és néhány elefántot – Az állatkertben látott néhány elefántot és a kengurut – Az állatkertben látta a kengurut és néhány elefántot is.* Az **Ismer a férfit elmarasztaló körülményt – Ismeri a férfit elmarasztaló körülményt** mondatokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy a determináltság tartománya változik. Vagyis az első mondat jelentése: 'Ismer egy olyan körülményt, amely a férfit elmarasztalja', a másodiké pedig 'Ismeri azt a körülményt, amely a férfit elmarasztalja'. Az *Azt kérem; Azt nem kérek* típusú mondatokkal kapcsolatban szintén

csak annyit jegyez meg, hogy „a mutató névmás ’rámutatási tartománya’ eltérő lehet”. Érthetőbb nyelven ez azt jelenti, hogy egy előzetesen megnevezett határozott vagy határozatlan tárgyra, valamire mutat-e rá. Vö.: *Pénzt, azt nem adok – A pénzt, azt nem adom; Tudsz oroszul beszélni? – Azt tudok / nem tudok. Kérsz pénzt/enni? – Azt nem kérek; Kéred ezt (a könyvet)? – Ezt nem kérem.*

5. Partitívuszi határozottság/határozatlanság kifejezése. A franciában a *le, la, les* határozott, az *un, une, des* határozatlan névelők mellett van nem megszámlálható tárgyakat jelölő főnevekkel csak egyes számban használt **du** partitívusi névelő, amelyet írók, zeneszerzők nevei előtt is használhatunk, ha valamelyik művük előadásáról van szó: *Je mange du fromage* ’Eszek sajtot’, *réciter du Victor Hugo* ’Victor Hugót szavalja’, *Il y a du Hugo dans se poète* ’Victor Hugóból van valamennyi ebben a költőben’. Vö.: „Az íróba is belevegyül valamennyi a papból, a papba is valamennyi az íróból” (Mikszáth). A magyarban partitívusi tárgy esetén alanyi ragozást használunk. Kifejezésének két típusa van: 1) vminek a részmennyiséget folyamatos ige + tárgyesettel fejezzük ki: *Vettél cukrot?* ’Have you bought **any sugar?**’ – *Vettem cukrot* ’I have bought **some sugar**’; 2) egy határozott tárgy részmennyiségét **-ból/-ből** ragos határozott névelős főnévvel jelöljük: *A beteg evett a levestől, és ivott a teából is.* Az ilyen mondatok orosz ekvivalensében befejezett igét és genitívus partitívust használnak: *Большой съел супа и выпил чая/ чаю* (*ел из супа, *пил из чая).

6. Totális mennyiség kifejezése. A **minden** névmással kifejezett totális mennyiség esetén határozottságra utaló determináns nélkül a tárgyas ige alanyi ragozása, határozottságra utaló determináns esetén viszont határozott tárgyas ragozása, mivel az ilyen szerkezetek bizonyos körre korlátozzák a totális mennyiséget. Vö.: *Péter minden szót hallott / semmit sem hallott – Péter minden szavamat hallotta / egyetlen szavamat sem hallotta; Minden/valamennyi holmit elhozok onnan – Az összes holmit elhozom onnan – Minden/valamennyi holmidat / az összes holmidat elhozom onnan; Elégetek minden tőled kapott levelet* (Bartos Huba és Kiefer Ferenc példája). Az *Elégetem a tőled kapott minden levelet* nem helytelen mondatuk helyett a pragmatikai úzus szerint viszont ezt mondanám: *Elégetem minden leveledet* vagy pedig *Elégetem a tőled kapott összes/valamennyi levelet.* A *Minden Petőfit elolvasott* jelentése ’Minden Petőfi-verset elolvasott’ esetleg ’minden Petőfi-kiadványt elolvasott’ (más verseket vagy kiadványt nem vagy nem biztos, hogy olvasott), de: *Petőfi minden versét / mindegyik versét / összes versét elolvasta.* A determinánsok nélküli, tárgyként használt **minden** névmás igéje akkor is alanyi ragozása, ha a **minden** jelentését konkretizáljuk: „Már akkor tudtak róla **mindent**, Marszellt, a Sokoray Atala világát, a heti teákat, Minó nénit és persze Ferit is” (Szabó Magda. Abigél).

Végül meg kell említenem Marcel den Dikkenek (New York) Lipták Anikó fordításában 2000-ben Szegeden közölt *A tárgyi személyes névmások szerkezete és az egyeztetés* című cikkét. Ebben a szerző tölem függetlenül (Pete 1998: 137) megállapítja, hogy a „-lak/-lek forma [...] a határozatlan paradigma része. Ez jelentős eredmény, mert erre a magyar nyelvészetben még nem született magyarázat”. Velem hasonló eredményének örülök, de ha elolvassa a cikkemben található irodalmat, meggyőződhet róla, hogy ezzel a problémával a magyar nyelvészetben többször többen foglalkoztak. Ellenérvet váltanak ki belőlem a **hagy** igével szerkesztett mondatai. Például: *hagyod Jánosnak meglátogatni Pétert* (173), *hagytam Jánosnak dicsérni magát* (174), *hagyod (Jánosnak) meglátogatni (öt)* (175). Az 1998-ban megjelent Kenesei, Vago és Fenyvesi *Hungarian* című könyvről írt ismertető recenziómban szóvá tettem, hogy a **Nem tudom hol rejtteni el a pénzem* mondatot rossznak érzem, a *Nem tudom hol találni meg a választ* mondat pedig „angolmagyarul” van. Azt is hangsúlyoztam, hogy a magyarban az **accusativus cum infinitivo** szerkezetet csak az érzékelést kifejező igékkel használjuk: *Péter látta/hallotta Annát elmenni* (Pete 1998: 367, 368), vagyis M. den Dikkenek csak a lábjegyzetben közölt (173) *Hagyod, hogy János meglátogassa Pétert?* variánsa a helyes. Az 1998-as szegedi cikkemben arra is kitérek, hogy a *Hagylak, hogy aludj* és a *Hagyom, hogy aludj* párhuzamban az első mondat jelentése ’Hagylak tégedet aludni’, a második mondaté pedig ’Hagyom, hogy te aludj’.

SZAKIRODALOM

- Bartos Huba 2000. Az alanyi és a tárgyas ragozásról. In: Büky László–Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*. IV. Szeged, 153–70.
- Bartos Huba 2000. Az inflexiós jelenségek szintaktikai háttere (Az alanyi és tárgyas ragozás szintaktikai háttere). In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan*. 3. kötet, Morfológia. Budapest, Akadémiai Kiadó, 738–60.
- Bánhidi Zoltán 1972. A magyar tárgyi mondatrészt és az angol anyanyelvűek nézőpontja. *Magyar Nyelv* 68: 429–43.
- Comrie, Bernard 1977. Subject and direct objects in Uralic languages: a functional explanation of casemarking marking systems. *Études Finno-Oegriennes* 12: 5–17.
- Den Dikken, Marcel 2000. A tárgyi személyes névmások szerkezete és az egyeztetés. In: Büky László–Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*. IV. Szeged, 171–80.
- Fábricz Károly 2003. *Nyelvismeret és nyelvtudás*. Szeged. Előadásának 4 oldalas számozás nélküli kiadványa.
- Гак В. Г. 1977. Сравнительная типология французского и русского языков. Ленинград, Просвещение.
- Kenesei, István, Robert M. Vago and Anna Fenyvesi. 1998. *Hungarian*. Descriptive Grammars. Series Editor: Bernard Comrie. Routledge, London and New York.
- Kiefer Ferenc 1998. Az igeragozás. In: *Új magyar nyelvtan*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kiefer Ferenc 2000. A ragozás. In: Kiefer Ferenc (szerk.): *Strukturális magyar nyelvtan* 3. kötet, Morfológia. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kocsány Piroska 1995. Műhelytanulmány az ő névmásról. *Magyar Nyelvőr* 119: 285–93.
- Костецкая Е. О., Кардашевский В. И. 1987. *Практическая грамматика французского языка*, 10-е издание, Москва, Высшая школа.
- Kugler Nóra 1997. Az igeragozás. *Nyr.* 121: 436–57.
- Kugler Nóra 2000. Az igeragozás. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 104–26.
- Kugler Nóra–Laczkó Krisztina 2004. A névmások. In: Keszler Borbála (szerk.): *Magyar grammatika*⁴. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Majtyinszkaja K. E. (Майтинская К. Е.) 1955. *Венгерский язык* I, Moszkva, Akademija nauk SSSR.
- Pete István 1998. A magyar igeragozás típusai. In: Büky László–Maleczki Márta (szerk.): *A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei*, III. Szeged, 133–48.
- Recenziója: *Nyr.* 1998/3, 363–72.

Pete István

SUMMARY

Pete, István

The interpretation of definite object conjugation in Hungarian

In Hungarian, there are two conjugational paradigms, known variously as subject vs. object conjugation, indefinite vs. definite conjugation, or common vs. definite conjugation. In conformity with the principle of *nomen est omen*, the author proposes the terms *subject conjugation* (intransitive verbs, as well as transitive verbs without a direct object or with an indefinite direct object or else with a first or second person personal pronoun for direct object have inflectional forms varying in accordance with the number and person of their subject) and *definite object conjugation* (transitive verbs with a definite direct object, including third person personal pronouns, have inflectional forms varying in accordance with the number and person of their subject but also referring to the third-person character and definiteness of the direct object). Compare: *Olvasok egy könyvet* ‘I am reading a book’ vs. *Olvasom a könyvet* ‘I am reading the book’.

In a recent paper, Huba Bartos does not see any difference in definiteness between first/second persons and third persons of personal pronouns. Bánhidi (1972: 439) and Comrie (1977: 10), on

the other hand, argue that the diverse persons of personal pronouns differ in terms of definiteness. The present paper surveys the members of the lexical category Determiner which require definite object conjugation in Hungarian and criticises several Hungarian examples discussed by Marcel den Dikken.